

ІВАН КОРОВИЦЬКИЙ (США)

АРХІВ ВЯЧЕСЛАВА ЛИПИНСЬКОГО *

Архів Вячеслава Липинського становить основне зібрання Східно-Європейського дослідного інституту ім. В. К. Липинського у Філадельфії. Інститут зберігає також архівні матеріали митрополита Андрея Шептицького, Павла Скоропадського та його родини, родини Лепкого, роду Олесницького та кількох інших видатних українців.

Особистий архів Липинського налічує понад 20 тис. сторінок рукописних, машинописних, мікрофільмованих та сфотоконійованих матеріалів. Сюди увійшли його неопубліковані праці, нотатки до планованих проєктів і різноманітні матеріали щодо його життя та праці. В його особистому архіві можна знайти також матеріали, написані іншими особами, в основному, листи до Липинського та спогади про нього.

З юнацьких років Липинський свідомо і ретельно збирав джерельні матеріали та історичні документи. Він почав цим займатися ще в ранньому віці у родинній оселі Затурці на Волині, пізніше в Русалівських Чагарях на Київщині, де він мешкав, згодом продовжив цю роботу в Австрії (Відень, Райхенау та Бадеге) і в Берліні. Очевидно, він збирав історичні матеріали і коли студіював у Кракові та Женеві, але придбані за цей час матеріали, які, можливо, зберігались у маєтку Липинського, нині вже не існують.

Біди, що випали на долю Липинського, призвели до втрати особистих і родинних документальних скарбів. Під час першої світової війни кровопролитні бої шаленіли на лініях фронту між Володимиром і Луцьком, де знаходився маєток Липинських в Затурцях: його будівлі і все, що там було, зруйнували. Під час революції, що супроводжувалась нищенням приватної власності, Уманщину, де розташовані Русалівські Чагарі, не пощадили. Все, що не було пограбоване, тобто книги та папери, згоріло разом з будинком Липинського. Вогонь знищив і зібрання історичних рукописів Липинського, в тому числі майже завершену ним «Історію України».

Незважаючи на втрату цих дорогоцінних документів, Липинський зумів відновити свій архів в Австрії і створити необхідні умови для його зберігання. Це — ті матеріали, які стали основним зібранням Інституту Липинського, (хоча кількість їх і зменшилась порівняно з первісним обсягом). Частина архіву, що стосувалась, передусім, родинних справ, згідно з волею Липинського було передано до його брата в Затурцях, і її слід

* Вперше опубліковано разом із статтю Євгена Зіблікевича (див. вище) в спеціальному випуску «Harvard Ukrainian Studies». (Iwan Korowyt'sky. The Archives of V. Lypyn's'ky // The Political and Social Ideas of Vjačeslav Lypyn's'kyj / Guest Editor Jaroslaw Pelenski (Harvard Ukrainian Studies.— Vol. IX, N 3/4, December).— Cambridge, Ma: HURI, 1985).— P. 132—135. Друкується за дозволом редакції «Harvard Ukrainian Studies». Переклад з англійської О. В. Тодійчук.

вважати втраченою. Матеріали з посольства у Відні та з кабінету редактора журналу «Хліборобська Україна», а також наукові та публіцистичні праці Липинського були розміщені на зберігання, згідно з його волею, у довірених осіб. Після другої світової війни вони були поступово передані до інституту.

До цього врятованого архіву були додані матеріали, якими протягом певного часу опікувався отець Мирон Горникевич, пастор Церкви Св. Варвари у Відні. Отець Горникевич одержав матеріали відповідно до угоди між Липинським і митрополитом Андрієм Шептицьким, якою передбачалося придбання архіву Липинського та зрештою його перевезення до Львова. Архів не пересилали до Львова, натомість його було сховано, спочатку у підвалі Собору Св. Стефана у Відні, а потім в іншому потаємному місці. Після війни агенти окупаційного Радянського уряду розшукували архіви. Звіт про ці пошуки, як розповідав Євген Зиблікевич, директор Інституту Липинського, читається як детективне оповідання. Саме зібрання врешті-решт було змікрофільмоване, і одна з двох копій зберігається в інституті. На жаль, вдалося врятувати лише частки «австрійського» архіву Липинського, і сьогодні вони доповнюються і вивчаються в інституті.

З самого початку головною метою інституту було поповнення архіву матеріалами, які є на Заході. Розгалужене листування та численні мандрівки директора інституту увінчалися успіхом, і нині є небагато матеріалів, пов'язаних з життям і творчістю Вячеслава Липинського, які не можна було б віднайти в інституті.

Архів Липинського можна розділити на чотири категорії. Цей поділ, звичайно, має умовний і тимчасовий характер. Лише після укладення тематичного покажчика, підготовленого на основі власноручних нотаток Липинського, всі матеріали, що зберігаються в інституті, можна буде проаналізувати та класифікувати.

До першої категорії входять документи і матеріали, що мають велику історичну вагу, але досі не укомплектовані згідно з тематичними напрямками. Вони стосуються посольств Української держави та Директорії Української Народної Республіки у Відні. Сюди входять офіційні папери, що готувалися Липинським і цими державними й приватними організаціями, та дипломатичний паспорт Липинського. Серед цих паперів є також нарис запланованої та не закінченої Липинським праці «Вступ до Декреталій», метою якої було проаналізувати Брест-Литовську угоду (1918), як важливу історичну подію та акт міжнародного визнання Української держави. Ратифікація цієї угоди Україною та Німеччиною, Болгарією та Туреччиною відбулася в Українському посольстві у Відні під головуванням Липинського. В інституті зберігається одна з ратифікаційних грамот.

Другою за важливістю категорією є наукові та публіцистичні праці Липинського. Ці дослідження, як і нотатки, нариси та плани майбутніх праць, свідчать про те, що Липинський постійно зосереджував увагу на питаннях, поставлених в його надрукованих працях, таких як «Листи до братів — хліборобів». Як тільки збирання та аналіз наукових і публіцистичних праць Липинського буде завершено, план публікації повного їх зібрання може бути втілений у життя.

Найбільше ненадруковане дослідження серед науково-публіцистичних матеріалів «Гетьманство чи республіка?» має підзаголовок «Про нашу політику внутрішню і закордонну в 1917—1919 роках». Написана наприкінці 1919 р., ця праця (177 нумерованих сторінок оригіналу) була створена як відкритий лист до «політичних друзів та прихильників». Тут автор торкається теми, яка є суттєвою для його політичної ідеології, а саме: «що складає українську націю». Його ідеї, що базувались на ми-

нулому і сучасному йому становищі нації, зосереджуються на необхідності «створити Українську державу на українській території». Держава повинна мати монархічну структуру, в якій гетьман (монарх) став би символом об'єднання нації і кристалізації її творчих сил, її «еліти».

Тісно пов'язані змістом та ідеями з «Гетьманством чи республікою?» два інших тексти: «Дорогі друзі» (1919 р.) — заява до своїх послідовників, зроблена слідом за відставкою Липинського з посади посла Української Народної Республіки в Австрії, та «Братерська сповідь» (1921 р.), написана з нагоди перших роковин Ради присяжних Українського союзу хліборобів-державників. Думка громадськості про ці дві праці та «Гетьманство чи республіку?» яскраво відтворена в нарисі «Трагедія українського Санчо Панча». Ці роздуми з підзаголовком «Із записника емігранта» були написані 1919—1920 рр. і збереглися у двох варіантах.

Досі не потрапила до архіву пізніша, велика праця під назвою «Теорія правління» (1927 р.), тематично близька до праць 1919 р., про яку відомо, що вона збереглась.

Серед більш ранніх неопублікованих робіт у цій тематичній групі є дві за 1911 і 1912 рр.: «Другий акт», написаний для періодичного видання «Вільна Україна», яке мали друкувати українські політичні емігранти з Росії, та «Меморіал до Українського комітету про наше становище супроти напруженої ситуації в Європі», створений для програми майбутнього Союзу визволення України.

Третьою категорією архівних матеріалів Липинського є його багатомне листування з різними особами та інституціями (українськими та неукраїнськими), що включає понад 10 тис. рукописних та друківаних сторінок. Листи, що збереглися в архіві Липинського, — це чернетки, рукописні копії або машинописні тексти, виготовлені з старанною турботою його секретарем Михайлом Савур-Ципріяновичем. Липинський також зберігав кілька оригіналів підписаних листів, які з різних причин не були відіслані. Розшуканий 151 оригінальний лист, тоді як значно більше втрачено, разом з інформацією про адресат. «Журнал листів», який вів Липинський, допоміг у визначенні місцезнаходження адресатів на Заході. Серед оригіналів листів та поштівок, що збереглися, є 71 лист до Володимира Залозецького, 21 до послідовника Липинського, діяча гетьманського руху Миколи Кочубея та 29 до Петра Ковальова.

Листи Липинського передусім торкаються сучасних політичних та ідеологічних проблем. Збереглося майже 1200 листів*. Особливо суттєвими є його листи до політичного та національного діяча Андрія Жука (100 листів) і широковідомого мецената української культури Євгена Чикаленка (50 листів). Не менш важливими є листи [понад 100], надіслані до інших видатних українських та неукраїнських осіб та інституцій. Серед адресатів Липинського — зокрема, з прізвищами, що розпочинаються з літери «С», — Людвик Седлецький, Володимир Сингалевич, Павло Скоропадський, Олександр Скоропис-Йолтуховський, Олександр Славинський, Преп. Йосиф Сліпий, Володимир Старосольський, Василь Стефаник, Стефан Смаль-Стоцький, Кирило Студинський.

Четверту, окрему категорію архіву Липинського становлять папери, що стосуються особистих справ та ділових питань, велике число карток для записів всіх розмірів та більше десятка пачок паперу й блокнотів.

* На сьогодні відомо вже більше 1400 листів, виявлених в архівах України. Зокрема в ЦДІА Україні в м. Києві збереглися листи В. Липинського до М. Грушевського, в Рукописному відділі ЦНБ АН України в Києві листи до С. Єфремова і Б. Грінченка, у Львові виявлені листи до А. Шептицького й інших політичних діячів (Прим. І. В. Гирича.)

Найважливіший у цій групі «Щоденник» Липинського. Це щоденні нотатки, зроблені на спочатку не пронумерованих і не опрацьованих картках, окремі з яких датовані 1919 р. Євген Зиблікевич упорядкував ці картки відповідно до теми (вони не датовані). Більш специфічна інформація міститься в 15 зошитах та трьох блоках паперу, що охоплюють 1918—1931 рр. Найкраще репрезентованим роком є 1927, коли Липинський був у Берліні й блокнот слугував йому за щоденника.

Кілька сотень інших карток для нотаток становлять окрему групу. Вони також були неопрацьованими, але на кожному Липинський написав «для мемуарів» чи «мемуари». Ці нотатки мали допомогти йому під час написання мемуарів. Виснажлива прогресуюча легенева хвороба, що призвела до передчасної смерті у віці 49 років, не дозволила йому втілити цей план.

Папери, що стосуються особистих справ та ділових питань, є останньою і найрізноманітнішою категорією архівних матеріалів. Вони включають спогади, подробиці щоденного життя, коментарі до політичних подій, записи візитів та бесід тощо. Деякі з цих матеріалів частково збігаються з документами трьох інших категорій.

Майже всі рукописні матеріали Липинського розшифровані. Однак для того, щоб читач міг користуватися ними, потрібен тематичний покажчик.

Доповненням до ненадрукованих праць Липинського, його щоденника, нотаток, листів (чотири великі томи) і паперів, що стосуються посольства у Відні, архів Липинського містить рукописні матеріали інших осіб. Лише невелика частина із майже 10 тис. листів до Липинського, що зберігаються в архіві, прочитана і транскрибована, надруковані лише листи Дмитра Дорошенка та Осипа Назарука*.

Інститут збирає також спогади про Липинського. Його сестра Ванда передала спогади за 1914—1923 рр., цебто за найменш досліджений період життя Липинського. Архів також має спогади Наталії Полонської-Василенко про ранні роки Липинського та повідомлення Богдана Лецького про його зустріч з Липинським в Кракові 1903 р. Подробиці сімейного життя та родинних стосунків Липинського передав Михайло Лозинський в спогадах про своє перебування в маєтку Липинського на Уманщині.

Бібліотека Інституту ім. Липинського збрала опубліковані праці Липинського і публікації про нього Дмитра Дорошенка, Галини Журби, Євгена Чикаленка, Адама Монтрезора та ін. Тут є також вичерпне зібрання відгуків та оглядів праць Липинського, так само як і полеміки з ними, некрологів і т. ін. 1932 р., невдовзі по смерті Липинського, львівський часопис «Дзвони» видав номер, присвячений його пам'яті, до якого увійшла бібліографія творів та оглядів його праць, підготовлена Антоніною Струтинською. 1931 р. збірка статей під заголовком «В. Липинський як ідеолог і політик» була видана в Ужгороді. Серед тих, хто вніс свій вклад у її підготовку, такі постаті, як Олександр Скоропис-Йолтуховський, член Союзу Визволення України, Іван Мірчук, філософ та історик культури, історик Дмитро Дорошенко, економіст Михайло Тимофієв, Сергій Шемет та Адам Монтрезор.

Архів інституту з його зібранням матеріалів, що стосуються Вячеслава Липинського, став сховищем і центром дослідження історії та політичної думки в Україні періоду незалежності (1917—1920) та наступних років. Завдяки сприятливим обставинам та енергійним зусил-

* Зараз готується том кореспондентів на літери від А до Ж, як спільне видання СЕДІЛ та Інституту української археографії. (Прим. І. Б. Гирича.)

лям архівіста Григорія Костюка і директора Інституту ім. Липинського Євгена Зиблікевича, зібрані і стали доступними, архіви двох видатних постатей сучасної української історії, а саме: В. Липинського та його політичного антипода Володимира Винниченка, чия спадщина знаходиться в Українській Академії мистецтв і наук в Нью-Йорку і чий щоденник друкується нині* завдяки спільним зусиллям Української Академії та Канадського інституту українських студій.

Фундатори Східно-Європейського дослідного інституту ім. Липинського вжили належних заходів, щоб надійно вберегти свої сховища від долі, яка спіткала українські архіви в Празі, Варшаві, Парижі та Берліні під час другої світової війни. Сьогодні він функціонує не тільки як науковий інститут, в якому міститься бібліотека та архів, але й як видавництво. Два томи матеріалів з архіву Липинського, що з'явилися до дати, яка нині відзначається, доповнили вже відому нам інформацію про історика і мислителя Вячеслава Липинського.

* Див.: *Винниченко В. Щоденник* / Упор. Г. Костюк.— Едмонтон: КІУС; УВАН, 1983.— Т. 1—2.